

1917-1918 роки в спогадах острожанина Сергія Мілієвича Рафальського (1896-1931)

Народився Сергій Мілієвич у 1896 році. Навчався в Острозькій гімназії. Його батько о. Мілій Рафальський був довгий час настоятелем Свято-Воскресенської церкви, що в м. Острозі на Новому Містечку. Отець Мілій, який був тут священиком до 1935 року, залишив після себе добрі спогади у парафіян. Був він самотнім. Дружина і дочка померли, певний час жив з сином Сергієм. В 1914 р. Сергій закінчив Острозьку гімназію, вступив до Петербурзького університету, де його застала війна і революція. Роки громадянської війни провів з батьком в Острозі. Вже в еміграції в Парижі написав спогади «Що було і чого не було» (Лондон, 1984). Вони значно відрізняються від спогадів політичних діячів: О. Ф. Керенського, Л. Д. Трубецького, П. Н. Мілюкова, А. І. Денікіна, гр. Ігнат'єва. Всі ці діячі свідомо чи несвідомо в першу чергу стараються виправдатись «перед лицем історії». Вони описують життя країни, життя епохи, але не як життя громадянина, обивателя, в них ви не відчуєте атмосфери, в якій довелося в той час жити сучасникам, простим людям.

С. М. Рафальський не партійний вождь, не політичний діяч, а свідок подій, які переживало місто, його знайомі, його родина, а тому в його спогадах відчувається дух епохи, саме життя. Ми бачимо як ті чи інші історичні події сприймалися рядовими сучасниками.

Половина спогадів присвячена подіям безкровного лютого 1917 р. в Петербурзі, Києву перших місяців пролетарського Жовтня, але для нас найбільш важливі події, які відбувалися в Острозі. Тільки один раз названо наше місто, але, описуючи географічне положення («тихе волинське містечко 12 км від залізниці»), згадуючи знайомі нам прізвища, ясно, що події відбуваються в нашому місті.

А бачило наше місто заgonи гетьмана Скоропадського. Чубатих петлюрівців, перших червоноармійців, знову петлюрівців, польських кавалеристів, німецьких ландштурмовиків, знову совітників, знову ж німців – вже Третього Рейху і вже надовго більшовиків.

Ось що розповідає Сергій Мілієвич Рафальський: *1914 р., рік в якому я закінчив Острозьку гімназію. В мій час навчання серед гімназистів панувала атмосфера битової свободи і, не дивлячись на те, що молоді хлопці мали різні політичні погляди, були різного віросповідання і соціального походження, але вірили один одному, поважали думку іншого, тому не було серед нас донощиків, аморальних особистостей. Минули*

напружені дні екзаменів, настав випускний вечір, на який були запрошені всі викладачі, крім, математика, якого вважали несправедливо придирливим. Із солідарності не прийшли всі викладачі, крім, молодого історика. Після балу в місцевому клубі була товариська вечеря, де гості і молодь веселились, вилазили на дерева, куди їм подавали каву з лікером, а Гриша Френкель їхав додому на 5-ти візках: на одному – студентська шапка, на другому – піджак, на третьому – жилет, на четвертому – пантофлі, на п'ятому – він сам. Але в той час молодь уміла веселитись, не роблячи нікому шкоди: не писала дурниць на стінах, не розбивала вітрин магазинів.

Я вирішив вступити на юридичний факультет Петербурзького університету. Велике враження справило на мене місто з його архітектурними ансамблями, чорною водою Неву, студентське життя. Як і в гімназії мої товариші були різними за складом, поглядами, але всіх нас об'єднувала думка, що ми обов'язково повинні щось корисне зробити для свого народу, незалежно від отриманої професії і поглядів.

Повернувся з канікул в 1917 р. на 4-й рік навчання. В місті було тривожно, я б сказав, що «громадська психологія була на грані інфаркту: цар Микола II виїжджав під сильною охороною, жив переважно в своїх приміських резиденціях, складалося враження, що він майже не бере участі в житті країни. Наростав вибух і я вирішив залишити революційний Петербург і перевестися в Київський університет, ближче до дому. Літо 1917 р. я провів у батька в Острозі. Початок революції острожачи відмітили Першотравневою революцією. По головній вулиці в порядку і, майже, в строю йшли люди із знаменами, прапорами, плакатами, квітами. Нікого не змушували брати участь: йшов той, хто хотів. Потрібно відмітити, що 2/3 населення міста вперше почули себе вільними громадянами: могли їхати куди їм подобається, селитися де завгодно і бути не постійно дійною коровою до при прискільливої поліції, і віддавати своїх дітей в будь-які школи на території величезної країни.

Політичне життя в місті було тихим, але була невелика організація РДРП і партія Народної свободи, до якої належав і я, існував і більшовицький Ревком. Політичне життя трошки пошвавилось напередодні виборів в Установчі Збори.

Культурно-суспільне життя міста, як не дивно, не тільки не затихло, але навпаки оживилося і навіть розквітло. Ще до революції існувало в місті краєзнавче товариство, правда, його основою був православний патріотизм. Його душею був другий священник собору о. Михайло Тучемський. Товариство реставрувало замок князів Острозьких. Після революції в Товаристві з'явилася нова людина на ім'я Юзя (Йосип Новицький). Він носив на лацкані значок Археологічного інституту. В одному з волинських монастирів знайшов шовковий плат з нашитим позументом хрестом, який оголосив штандартом Петра Великого і на видному місті повісив в замковому музеї. З молоддю Юзя розкопав в

околицях міста «холми» – справжні хоч невеличкі кургани, які виявилися дулебськими похованнями, і я бачив надзвичайно гарну за формою кам'яну сокиру з просверделеною акуратно дірочкою. Однак, про що я дізнався пізніше, розкопки велися далеко не на науковій основі, що в майбутньому не дало можливості їх детально дослідити.

Часто жителі міста слухали доповіді на різноманітні теми. Широку діяльність розгорнула «Острозька Спілка студентів Вищих Навчальних закладів». Політичних завдань ця Спілка собі не ставила. Вони зосередилися на культурі, спорті і розвагах. Окрім клубу вона організувала перший в місті футбольний матч і першу виставку картин місцевих художників. Найкраще в Спілці працювали концертно-танцювальний і драматичний гуртки. Ставили водевільні п'єси. П'єси Островського, Гоголя, Фонвізіна, давали концерти. Великою популярністю користувався майстер естради (розповідь і пародія) київський студент Павло Троїцький. Спілка видала свій літературно-художній журнал «Богема». На жаль вийшов тільки один номер.

Часом мені важко встановити, які події відбувалися в той чи інший період. А як запам'ятаєш, коли влада в нашому місті змінювалася як «хмари над тихим ставком»: Тимчасовий Уряд, «Вся влада Радам», німці, гетьман, Петлюра, перші більшовики, другі поляки, знову більшовики, німці і вже назажди поляки і більшовики.

Всі зміни політичних устроїв відбувалися в Острозі досить тихо, що, мабуть, було тому, що місто віддалене від залізниці. В місті вже побували червоноармійці і петлюрівці, і коли ранком ранньої весни я вийшов на головну вулицю, то побачив великий німецький обоз, що складався з літніх німців. Але потрібно відмітити, що в той час німці ще не вважали себе «вибраним народом», знали, що на фронтах їх частинам нелегко, були раді, що замість напівголодної Німеччини перебувають в ситій Україні. Вони нікому не заважали, в неділю гуляли по місту і навіть їх оркестр грав на площі. Одного дня четверо німців завітали до директриси приватної жіночої гімназії (Рекало) з ордером Управи на поселення. Вибрали найменшу кімнату і жили як ввічливі квартиранти, за все платили і відправляли додому пакунки з продуктами. Життя начебто було мирним і навіть продовжував існувати клуб, де збиралися любителі гри в преферанс.

В Острозі після революції склалися три дуже відмінні одна від одної групи: російська (малороси, інтелігентні євреї, чехи, німці з колоністів, русифіковані поляки), радянська (робітники, дрібні ремісники, переважно із єврейської бідноти) і українські патріоти-націоналісти.

Спілка Студентів Вищих навчальних закладів не дивлячись на зміни влад існувала і належала до першої групи і почала набирати політичних ознак. Як німці, так і гетьманці в культурне життя не вмішувалися і навіть відвідували заходи.

У військових казармах, де раніше квартирував Рильський піхотний полк розмістилася чи то авторота, чи то залізничний батальйон.

На наших культурних заходах з'явився чоловік «в хакі», без знаків розрізнення, почав втручатися в розмови і обурюватися, що народ так покійно прийняв німецьку окупацію. Сам він відрекомендувався як «есер-максималіст», що повернувся із заслання і за власним бажанням вступив до армії. Молодь запитувала: «Так що ж робити?». Були різні пропозиції терактів: кинути бомбу на Бродівський залізничний міст, зірвати німецькі казарми, склади, обози. Він розсміявся і сказав, що насамперед потрібні великі гроші і вніс пропозицію пограбувати Збігнєва Петрошевського, який недавно продав свій маєток і гроші тримав дома. Але саме п. Збігнєв був нашим добрим знайомим, відвідував наші заходи, тому вночі грабувати його квартиру ми не пішли б, навіть для того щоб зірвати всі мости на всіх річках. Есер-максималіст незабаром і зник.

Осіною 1917 року я поїхав у Київ на навчання, але побачивши демонстрації, стрілянини, кров, вирішив повернутися додому. З кінцем гетьманату і німецької окупації довоєнний «миколаївський побут» почав зникати, хоч обивателі ще довго зберігали в своїх скринях 500 рублів («Петри») і 100 рублів («Катеринки»). Одного ранку з'явилися підрозділи Петлюри. Відкрилися школи, але підручників українською мовою не було, довелося користуватися російськомовними. Тоді я став народним учителем. Вчив російської мови, ставив п'єси за байками Крилова. Не дивлячись на невідомі вісті з фронту, в місті в цю зиму багато розважалися. Працювала наша «Спілка» і «Просвіта».

Настала весна. Поширилися чутки, що сусіднє місто зайняли більшовики. Було свято. Мій батько відправив у церкві службу, в соборі задзвонили дзвони. В той же час почалася гарматна стрілянина. До лісу поскакав підрозділ козаків, а через півгодини пронеслися в зворотному напрямку одні коні. Через декілька хвилин з'явилися більшовики з полоненими. Двоє з них вдерлися в наш дім, почали вимагати віддати зброю, якої не було, причетилися до батька, що з дзвіниці по них стріляли, але це було неправдою, і повели батька на розстріл. Врятувала батька валіза, яка трапилася по дорозі. Вони її пограбували, а батька відпустили. До третьої години ночі наш дім обшукували 18 разів.

Вранці я вийшов пройтися містом, але повернув мене червоноармієць, який увірвався в дім. Забрав батькову рясу з словами: «Добра буде бурка» і деякі дрібниці. В місті головував комісар полку, сердився, що бійці не можуть взяти Бродівський залізничний міст, але там курсував бронепоезд. В будинку одного з найбагатших євреїв міста Гольдберга (його будинок був поряд з гімназією) розмістилася комендатура і господар Лев Ісакович сварився з «квартирантами», які вели себе нечемно. Біля тюрми я побачив величезне вознище з тюремних нар, на якому смажився здоровенний кабан. Було вбито кілька ні в чому не винних людей, але загалом червоноармійці більше цікавилися скарбами казначейства і обивателів, а не політичними поглядами. Я поспішав додому, боячись залишити батька одного. По дорозі мені розповіли, що

напередодні свята більшовики зосередили свої сили в лісі і тільки чекали, коли петлюрівці розпочнуть парад, щоб розпочати наступ. Вночі сон був тривожним і, прокидаючись, мозок сверлила одна думка: «Що нас чекає в майбутньому?». Вранці вийшов на вулицю. Сусід підмітав подвір'я і розповів, що вночі більшовики зникли і в місті немає нікого.

На цьому спогади закінчуються. Мабуть, власне, в цю ніч Сергій Мілієвич вирішив емігрувати. З біографічної довідки дізнаємося, що він брав участь у громадянській війні в армії генерала Врангеля. Був інтернований у Польщі, був членом «Спілки Захисту Батьківщини і Свободи» Б. Савинкова. З 1924 по 1926 рр. був працівником Ін-ту по вивченню Росії. В 1927-1929 р. жив у Польщі. В 1929 р. переїхав до Парижа, де працював декоратором в майстерні Д. Кнута. З 1958 р. – постійний дописувач Нью-Йорської газети «Нове російське слово». Писав вірші, прозу, публіцистику. Автор «Николин бор» (Париж, 1984), «Их памяти» (Париж, 1987 р.).

Проживав з дружиною Тетяною, дітей у подружжя не було. Нещодавно родичі С. Рафальського переслали мені його лист з Парижа (приблизно 70-років), де він описує своє емігрантське життя. Пише, що жити в більшовицькій країні, де не було свободи особистості, а були знущання не міг і ніколи не жалів, що виїхав, хоч на чужині жилося нелегко.

Вважає себе винним, що залишив батька одного і не був толерантним до релігії і обов'язків священика. Як найкращого товариша згадує М. М. Рекало і його родину, яка допомогла матеріально при виїзді за кордон, А. Тузова, родину царського полковника Григор'єва, які жили в одному будинку з Рафальськими, своїх сусідів навпроти Кавецьких, Н. С. Лисяну.

Слід відзначити, що спогади написані чудовою літературною мовою, багато порівнянь і посилань до історичних фактів та літературних героїв, філософських роздумів і осмислення життєвих ситуацій і подій. 56-ти сторінкові спогади багато цікавіші й змістовніші, ніж мій короткий переклад.